

ALKOTÓMŰHELY

BENKŐ ÁKOS

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR DRÁMAIRODALOMRÓL

Ha igaz, hogy egy irodalom nagykorúságának valódi fokmérője a társadalmi dráma jelenléte és fejlettsége, akkor a hatvanas évektől nagyon ígéretesen fejlődő-bontakozó jugoszláviai magyar irodalmról immár elmondhatjuk, hogy egyre inkább megfelel ennek a követelménynek is. Állításunk igazolásául ma már nem csupán Deák Ferenc *Áfonyák* című, 1969-ben bemutatott és a Sterija Játékokon is sikerre vitt verses drámájára hivatkozhatunk, hanem jó néhány sokkal közelebbi példára: így Gobby Fehér Gyula és Varga Zoltán egyfelvonásosainak (*Statisztikusok*, *Az útitárs*), valamint Deák *Légszomj* című drámájának bemutatójára, de elsősorban és mindenekelőtt a Forum Könyvkiadó sikeres drámapályázatára. A vajdasági magyar írók — noha többségük »kezdőnek« számít a drámaírásban — végre vállalkozni mertek a közönséget is érdeklő és foglalkoztató társadalmi és erkölcsi problémák drámai formában való megjelenítésére. »Megtört a jég, a némaság feloldódott, vannak íróink, akik tudnak drámában látni és az életről elgondolkodni...« — ezekkel a szavakkal üdvözölte Bori Imre a jugoszláviai magyar dráma megszületésének várva várt pillanatát.

A FÉLMŰLT

Közismert tény, hogy a jugoszláviai magyar dráma az elmúlt évtizedekben messze elmaradt a líra, az epika és az értekező próza mögött. Igaz, a Szabadkai Népszínház magyar társulata 25 esztendő alatt — 1945 és 1970 között — 12 jugoszláviai magyar szerző 22 darabját mutatja be, ami egyáltalán nem lenne kevés, ha ugyanennyi értékes drámai alkotásról lenne szó. Ám a bemutatott művek nagyobbik fele irodalmilag és dramaturgiaiilag egyaránt csekély értékű volt. Pályázatokban ebben az időben sem volt hiány, de a beérkezett pályaművek legtöbbször nem feleltek meg a drámai látás- és ábrázolásmód alapvető követelményeinek. Így aztán a negyvenes évek viszonylag sikerültebb darabjaiban is — még Weigand József *Kéz a kézben* és Kvazi-

modo Braun István *Magdics-ügy* című bámulatos közönségsikert elért munkáiban is — hasztalan keressük a valóság drámai megragadását, a meggyőző lélektani és logikai motivációt.

Lényeges változást az ötvenes évek sem hoztak, bár ebben az időszakban aránylag sok színpadi mű született. De sem Sulhóf József könnyű fajsúlyú darabjai — melyek közül a *Parasztkisasszonyt* 1955 óta többször is felújították —, sem Bogdánfi Sándor *Új fénye*, sem Lévay Endre ifjúsági színművei nem tudtak alapvetően változtatni az egészében kedvezőtlen összképen. Általában az 1968-ig született drámai művek nem értek el tartós sikert, komolyabb hatás nélkül merültek feledésbe. Ezt a sorsot az igényesebb munkák — Sinkó Ervin az *Elítéltek* (1952) és a *Szörnyű szerencse* (1955) c. aktuális történelmi és etikai kérdéseket feszegető drámái, valamint Majtényi Mihály *Harmadik ablak* című 1958-ban bemutatott színműve — sem kerülték el.

A KÖZELMÚLT

A hatvanas évekről ma már nyugodtan elmondhatjuk, hogy a jugoszláviai magyar irodalom általános fellendülésének korszaka volt. Ám a drámairodalom még ezekben az években is csak nagyon lassan, nehézkesen bontakozott ki. A vajdasági magyar írók számára kétségtelenül a »láthatatlan színház«, a hangjáték volt a drámairás előiskolája. Idősebb és fiatalabb alkotók egyaránt kipróbálták erejüket az új műfajban. És hogy nem is akármilyen eredménnyel, arról az 1969-ben megjelent *Álmok szirtjén* című hangjátékgyűjtemény tanúskodik, amely az elmúlt évtizedek legjobb rádiójátékait tartalmazza, köztük néhány kiemelkedően sikerült művet (Majtényi Mihály: *Mi történt az utcasarkon?*; Bányai János: *Álmok szirtjén*; Major Nándor: *A hóember*).

A hatvanas évek második feléből feltétlenül említést érdemelnek Gobby Fehér Gyula drámakísérletei, elsősorban *A nagy építkezés*, Podolszki József és Vajda Gábor groteszk-abszurd játéka, *Az állapotos menyasszony*, valamint Guelminó Sándor *Özvegye*.

AZ ELSŐ FECSKÉK

Az igazi »betörést« Deák Ferenc *Áfonyák* című drámája jelentette, amely 1968 végén jelent meg könyv alakban s a következő év tavaszán kapott színpadot.

Milyen sors várhat egy velejéig romlott közösségbe betévedt becsületes emberre? — ez a parabolisztikus dráma alapkérdése, amelyre pesszimista, de valóságghú és igazi drámát eredményező választ kapunk. Jól felépített, szerkezetileg egységes mű az *Áfonyák*, kitűnő expozícióval, nagyszerűen előkészített és kellően motivált tragikus végkifejlettel. Igaz, akad benne egy-két funkciótlan, a cselekményt lassító dialógus, a verses forma okozta kényszermegoldás, de mindezek a fogyatékoságok eltörpülnek a dráma erényei mellett. Így az *Áfonyák* méltán hozott elismerést a szerzőnek és a jugoszláviai magyar színjátszásnak.

Gobby Fehér Gyula és Varga Zoltán egyfelvonásosai — amelyeknek bemutatójára mintegy a Forum drámapályázatának előestéjén került sor — már csak jellegüknél és terjedelmüknél fogva sem hasonlíthatók Deák művéhez. De ezek is érdekes, a valóság felvetette időszerű kérdéseket — egzisztenciális problémák, »fenn és lenn« a szocializmusban, a forradalmárok egy részének jellemtorzulása a hatalomban... — boncolgató jelentős alkotások, annak bizonyítékai, hogy a jugoszláviai magyar dráma egyre türelmetlenebbül keresi helyét a nap alatt.

AZ ÚJ SYMPOSION DRÁMAPÁLYÁZATA

Bár az Új Symposion 1969-ben kiírt drámapályázatára nem kevesebb, mint 12 pályamű érkezett, a pályázat mégsem volt igazán eredményes. Ezt igazolja az a tény is, hogy az első és második díjat nem adták ki, csupán a harmadik díj került kiosztásra, az is megosztva Sáfrány Imre *Magellán* és Tóth Ferenc *Áramkorlátozás* című drámája között. A sikertelenségről tanúskodik Gerold Lászlónak, az egyik legtekintélyesebb jugoszláviai magyar színikritikusnak a bíráló bizottság nevében kiadott jelentése is, amelyben többek között a következőket olvashatjuk: »Egyetlen teljes egészében következetes gondolatisággal felépített, dramaturgiailag jól megszerkesztett, kidolgozott pályamunkát sem találtunk. A legtöbb művet holmi sejtelmes, de éretlen és megfejthetetlen jelképeség, szintén csak felsejlő politikai-társadalmi allúziókkal megtűzdelt, lényegében üres, gyökértelemnek érzett és hamis moderneskedés jellemez, amely a gondolati tisztaság, valamint a sikeres drámaszerkesztés helyett elsősorban bizarr jelenetekben vagy csak ötletszórványokban nyilvánul meg... A beküldött kísérletek néhányában akad egy-egy jó, igéretes ötlet, de ez rendszerint — a vékonyka írói szándékkal együtt — gyorsan felszívódik az erőltetett modernizmus, a nélkülözhetetlennek hitt morbiditás, vagy a semmitmondó bőbeszédűség útvesztőin.«

A FORUM DRÁMAPÁLYÁZATA

A Forum drámapályázatának eredményhirdetésére az elmúlt év elején került sor. A pályázat sikeréről, eredményességéről tanúskodik az a tény, hogy a beérkezett 25 dráma közül a bíráló bizottság hetet talált kiadásra, illetőleg előadásra érdemesnek.

Az első díjat a »nagy öregek« triászának középső tagja, Majtényi Mihály nyerte *A száműzött* című drámájával, amelyet 1970 májusában már be is mutattak az Újvidéki Rádió M stúdiójának művészei. A mű hőse a nemrég még ünnepelt, körülrajongott római költő, Ovidius, aki a császári parancs után egyik napról a másikra kegyvesztetté válik. Tomiba kerül, a barbár géták közé, ahol nehezen alkalmazkodik az új körülményekhez, sokat szenved a honvágytól. Végül mégis talál nemcsak ivócimborákat, de új barátokat is. Megbarátkozik őrzőjével, Cornelius századossal és annak feleségével, Calviával, akik éppen a költővel való kapcsolatuk során döbbennek rá, hogy valójában maguk

is száműzöttek. »Nagy jelentősége volt annak — vallja a díjnyertes dráma szerzője —, hogy az alakokat már régóta érleltem magamban. Ovidius életéről, vallomásairól, a római korról köteteket tanulmányoztam át, hogy minél hitelesebb képet tudjak alkotni arról a korról. Kétezer évvel ezelőtti időszak ez, s történelmi drámát írtam, bár én egyszerűen játéknak nevezem... A költők sorsa, a száműzöttek sorsa örök téma, a mai világban is időszerű... Néhány évvel ezelőtt egy elbeszélésben (*Tomiban most ősz van* — B. Á.) már megpróbáltam megvillantani ezt a témát, de éreztem, hogy a dráma átfogóbban vizsgálhatja ezt az igen rejtelmes életet.«

A második díj Tóth Ferenc *Jób* című álbibliai drámájának jutott, amelynek központi mondanivalója — egészen leegyszerűsítve — annyi, hogy a személyes élmények, élettapasztalatok, kételyek, vívódások és szenvedések eredményeképpen létrejött belső meggyőződés mindig mélyebb, őszintébb és összehasonlíthatatlanul szilárdabb, mint az egyénre kényszerített dogmatikus vallások.

Gobby Fehér Gyula harmadik díjas drámájának — *A budaiak szabadsága* — külső cselekménye a középkorban játszódik, de mint minden igazán jó történelmi dráma, ez is a jelenkor olvasójához-nézőjéhez szól. A mondanivaló középpontjában a függetlenség és az elkötelezettség ütközései lehetőségeinek vizsgálata áll.

A negyedik helyen Varga Zoltán végzett *A tanítvány* című drámájával, amely szintén álbibliai történet keretében boncol ízig-vérig mai problémákat, mindenekelőtt a hatalom és az erkölcs lehetséges konfliktusait. A dráma egyébként — akárcsak Majtényi *Száműzöttje* — a szerző egyik kitűnő elbeszélésében, a *Nátában* rejlő drámai magra épült.

Az előadásra javasolt művek között találjuk még Kopeczky László *Aida nem énekel* című, azóta már a Hídban is publikált színművét, Foky István *Tőrefi Péter* című verses drámáját, valamint Hornyik György *A tábornok kutyája* című vígjátékát.

Érdekes, hogy a legjobbnak ítélt drámák szerzői csaknem kivétel nélkül történelmi és bibliai keretet választottak mondanivalójuk kifejezésére. Ennek okát Szeli István, a drámapályázat bíráló bizottságának elnöke a következőkkel magyarázta: »Részben egy kicsit divatnak is tartom. Európa-szerte, nálunk, a magyar irodalomban is, mind több az ilyen áttételes darab. Mérsézt: szerzőink talán úgy vélik, hogy gátlástalanabban, fenntartások nélkül szólhatnak bizonyos társadalmi jelenségekről, ha a cselekményre történelmi köntöst adnak, noha erre, meggyőződésem szerint, ma már nem volna szükség... A vesztélyt én inkább abban látom, hogy úgynevezett örök emberi motívumokat, állapotokat és szituációkat keresve könnyen a lélektani anakronizmus hibájába eshetnek, és ezt valóban csak a legjobb drámák kerültek el.«

DEÁK FERENC ÚJ DRAMÁJA

A Forum drámapályázatának egyik meglepetése az volt, hogy a nagy esélyesnek tartott Deák Ferenc nevét hiába kerestük a díjazottak között. Ennek persze megvan a maga egyszerű magyarázata. Deák

benevezett ugyan a pályázatra, de drámáját még az eredményhirdetés előtt próbálta a Szabadkai Népszínház magyar társulata, így a szerző akarva-akaratlan megsértette a jelíges pályázatok alapvető feltételét, a névtelenséget. A bíráló bizottság ezért nem vehette figyelembe az értékelésnél a *Légszomj* című, időközben sikerrel bemutatott Deák-drámát.

A *Légszomj*ban a szerző a felszabadulás utáni negyedszázad történetét ábrázolja. Egy vajdasági magyar parasztcsalád tagjainak egyéni életsorsán keresztül érint kényes és fájó kérdéseket. A közönyt, a tunyaságot, az oktalan félelmet és a kisebbségi érzést ostorozza, mert szerinte elsősorban ezek a jellemvonások és tulajdonságok ítélték kudarcra a kitörési kísérleteket. A dráma főhőse a jobb, emberibb életért küzd, tágitja a jelképes életteret, közben azonban egyre jobban gyötri, s végül megöli a légszomj. Pusztulásában övéi is osztoznak. A nézőkhöz intézett utolsó szavai mégis azt sugallják, hogy a küzdelem nem reménytelen. Éppen ezért a tragikus vég ellenére sem tekinthetjük pesszimista drámának a szó szoros értelmében életbe vágó kérdéseket felvető *Légszomj*at.

PERSPEKTÍVÁK: A PILLANAT LEHETŐSÉGEI

A drámapályázat sikere örvendetes tény, ám a jugoszláviai magyar drámairodalom fellendülésének csupán a lehetőségeit, kezdetét jelzi. Mert a drámairodalom csak akkor töltheti be hivatását, csak akkor bizonyíthatja be életképességét, ha visszhangot tud kelteni az olvasók, de mindenekelőtt a nézők körében. A további előrelépéshez most már az szükséges, hogy ez az egészséges fejlődési folyamat ne szakadjon meg, hogy a legjobb művek mielőbb eljussanak az olvasókhoz és a közönséghez, hogy »életben maradjanak«. A lehetőség adott. Az írók megtették a magukét, bizonyítottak. A szót a jövőben a színházi szakembereknek és a művészeknek kell átvenniük. A sikeres drámapályázattal — amely nemcsak a hetvenéves Majtényi Mihály alkotókedvének adott új lendületet, hanem egész sor fiatal tehetség jelentkezését is lehetővé tette — és a remélhetőleg megnyíló újvidéki magyar színházzal minden bizonnyal kezdetét veszi a jugoszláviai magyar drámairodalom és színházi kultúra tartós fellendülésének korszaka.